

ВОЛОДИМИР ОВСІЙЧУК До 90-річчя від дня народження

Приїхавши з донькою до любого мені міста Львова для вирішення деяких питань, я довідалася, що недовзі виповнюється дев'яносто літ Володимирові Антоновичу Овсійчуку, вченому, на книжках якого я зростала ще за часів студентства і за участі якого захищала свою кандидатську дисертацію. Тож вирішила зателефонувати йому з проханням про зустріч, аби взяти інтерв'ю. У відповідь почула: «Та кому я зараз можу бути потрібним?». Трохи зніяковівши, я відповіла: «Мені». Після нетривалої паузи у слухавці пролунало: «Тоді приходьте».

І от разом з донькою я опинилася у маленькій квартирі В. А. Овсійчука. Проходимо до кімнати, як по стезині, оскільки усюди книги. Взагалі в цій оселі панує дивовижна аура знань, дух мудрості. Невипадково доньці Насті одразу було надано стопки книжок, у яких вона «потонула». А ми з Володимиром Антоновичем розпочали тривалу бесіду про фах та місію мистецтвознавця.

Складалось враження, що навпроти мене сидить Аполлон від мистецтвознавства, який за віртуозністю думок і швидкістю реакцій не знає про те, що люди старіють. У розмові він був різкий щодо колег та неймовірно вимогливий до себе. На мої запитання відповідав чітко та емоційно. Нижче подається запис нашого діалогу.

О. С.-С. Ви народились у селі і пройшли довгий та блискучий шлях у мистецтвознавстві. У цій царині досягли всього. А з чого все починалося?

В. О. Я народився у селі Малий Скит. І від тих часів пам'ятаю найбільше пісні, ікони у церкві, голод, виживання. Я знаю голод 1933 року. Скільки у нас було страшного! Як можна було влаштувати голод в Україні — житниці Європи? Я бачив, як люди вбивали один одного за якусь поживу. Мої сусіди на селі зварили і з'їли своє дитя. У цьому винна комуністична партія — уся, не тільки Сталін. Треба було зламати людську волю. Голодних людей легко вести куди завгодно, і вони пішли у когосп.

О. С.-С. Коли ви це розповідаєте, то стає моторошно. Тож у тому пеклі, якими були ваші перші кроки зростання?

В. О. Я з дитинства читав багато книжок. У юнацтві був начитаний у царині мистецтва. У нашій сільській бібліотеці я знав усе. А коли її розгромили, взяв додому книги з мистецтва і журнал «Юный художник». У мене таке відчуття, що запитання: «Яка сила утримує інтелігентну людину як істоту в цьому світі?» я поставив перед собою ще в юнацтві. Бо стільки натерпівся і такої ганьби набачився.

О. С.-С. А навчання у школі?

В. О. Думаю, що головним моїм навчанням були книжки. У школу треба було йти шість кілометрів в один кінець. Я прокидався та казав: «Мамо, я сьогодні в школу не піду». Відповідь була одна: «Ні, підеш». І я прошив: «Боже, дай мені хворобу». Наразі закінчив десятий клас. Йшов за атестатом, коли вже почалась війна.

О. С.-С. Через що довелося пройти на війні, ви ж мали поранення?

В. О. Фізичні рани — то не така вже й біда. Хоча й досі болять. Важче було з емоційним станом. Я попав на фронт у дев'ятнадцять років. Але ще до фронту пам'ятаю, як огидно виглядали німці, коли ловили курей по дворах, які вони були мерзотники щодо нас.

На фронті дивився як сонце сходить щодня і задумувався: який сенс у тому? Кожного дня ти бачиш звіриний погляд війни, нюхаєш запах поту й крові, відчуваєш як люди вироджуються. Я побачив увесь жах на війні. Командувач полу, в якому я служив, був бездарною людиною. Саме на його прикладі я зрозумів, наскільки безсилі люди, коли вони не мають добрих знань.

О. С.-С. Коли сьогодні переосмлюєш події минулої війни, то все виразніше постає й те, що крім німців, у нас був страшний внутрішній ворог у вигляді комуністичної партії.

В. О. Тому-то я завжди був безпартійним. Бо такого від комуністів набачився й натерпівся. Чому німці так раділи, розв'язуючи з Радянським Союзом війну? Бо ми самі себе знищили ще до того. Сталін не був великим стратегом, але він своїм мерзотним характером посяв терор сильніший, ніж у Німеччині. Жуков та Рокосовський виграли війну, але якою кров'ю. Комуністична машина не бачила у людях особистостей, тож і не рахувала ціну перемог.

О. С.-С. Нас як націю жорстоко потоптали комуністи з інтернаціональною ідеологією про всесвітнє щастя.

В. О. Вони й зруйнували нашу імунну систему. За радянської влади питаннями культури опікувався Каганович, який переслідував Володимира Сосюру, Юрія Яновського. Скільки людей було вибито у 1930-х — 1940-х роках! Я їздив до Соловецького монастиря, бачив каземати, весь той жах і думав: Боже, навіщо нас залишали без світочів? За що їх там мордували? За розум, за інтелігентність... Радянська влада доручала посади найгіршим людям через те, що вони були партійці. Життя знаходилося під дамоклевим мечем кагебешного ока. І це спричинило реакцію — зневіру у людей. Важко навіть уявити, як ми до цього дожили. Як нація, ми дуже сильно постраждали.

О. С.-С. Яким було Ваше студентське життя? Чи був дух піднесення після війни?

В. О. Пам'ятаю дві речі: дуже хотілось вчитися та їсти. Про більше не думав, не бачив, щоб у когось була радість після війни, народ був сильно виснажений. Це пізніше нам нав'язали ідею про піднесення, а одразу після війни всі думки були про виживання. У 1946 голодному році поступив до театрального інституту в Києві, але пішов з другого курсу.

О. С.-С. Ніколи не жаліли?

В. О. Ні. Я тільки співати завжди любив. Можу зізнатися, що навчався співу у Соломії Крушельницької.

Після невдалої спроби з Києвом, поїхав до Ленінграда в Академію мистецтв, поступив на мистецтвознавця. Але я там дуже охлав, бо голодував — не було чого їсти. Навіть на лекції було важко ходити. Тож наступного року вступив до Львівського університету на історичний факультет. Мама кормила морквою та молоком. Коли мені вдавалося дістати 100 грамів тільки та картоплину — то це був празник. Так, напівголодним й закінчив університет, але твердо знав, що я мушу вчитися. Звідки воно перло — не знаю.

О. С.-С. А потім настало трудове життя. З чого починалось?

В. О. У 1953 році по закінченню навчання почав викладати історію мистецтв у Львівському училищі ім. І.Труша. До речі, Борис Возницький був моїм учнем. У 1964 році він почав експедиції по Волині в пошуках ікон, скульптури, порцеляни, одягу священників.

О. С.-С. Але до того у Вас було ще стажування у реставраційних майстернях Ермітажу? Як дався фах реставратора? І що таке бути фахівцем на двох теренах — мистецтвознавчому та реставраційному?

В. О. Мене завжди цікавила технологія, реставрування. Певно, 600 картин з нашої Картинної галереї я відреставрував. Деякий час стажувався в майстернях І.Грабаря у Москві, а також в Ермітажі. Знання матеріалів завжди робить мистецтвознавця більш впевненим як фахівця. Вважаю, що наша школа мистецтвознавства є однобока — майбутнім фахівцям потрібно викладати рисунок, малярство і навички реставрації.

О. С.-С. За радянських часів не так то й легко було потрапити до майстерень в Ермітаж. Як Вам це вдалося?

В. О. Насправді все було досить просто. До нашої львівської галереї приїхали співробітниці з Ермітажу. Це були Тамара Фомічова, Ірена Лійник та Антоніна Миколаївна Ізергіна. Я вів для них екскурсію по Галереї. Ізергіна запропонувала мені приїхати до Ленінграда і вступати до аспірантури. Згодом саме вона стала моїм науковим керівником. Я успішно захистився на тему «Мистецтво Галичини XVI-XVII ст.». Але завжди був у Ленінграді «чоловеком» зі Львова.

О. С.-С. Проте, як «чоловек» зі Львова ви надовго зберегли міцні контакти з Ленінградом?

В. О. Кожного літа їду у це місто. Зараз чекаю літа, щоб поїхати в Ермітаж на місяць. Там мені все вже давно відоме, але — їду.

О. С.-С. А ще ж була Ваша реставраційна вахта у Бахчисарай?

В. О. До 1964 року я за рекомендацією Києва був реставратором Бахчисарайського палацу та мечеті. Як тільки сховався сніг й аж до нових морозів там працював. Туди на місяць літньої практики приїздили до мене й студенти живописного відділення Львівського училища ім. І.Труша. А коли вони від'їжджали, то залишався геть один, жив там як Овідій у вигнанні.

У Бахчисарай понавозили тамбовських та рязанських переселенців. П'яног було повно, садки забруднили. А коли приїжджали татари, то ридали навзрід.

Обсяги робіт були дуже великі. Комісія ЦК компартії з Києва пропонувала зробити тут український Вер-

саль. Було стільки боротьби. Я змушений був витратити масу зусиль, щоб боронити від невігластва реставраційну справу. Можете уявити, що мармуровий бахчисарайський фонтан, оспіваний Пушкіним, було пофарбовано олійними фарбами. За чотири роки, що я пропрацював там, було відкрито п'ять залів палацу.

О. С.-С. *А як проходили Ваші спільні з Борисом Возницьким експедиційні полювання?*

В. О. Возницький робив дуже добру справу, збирав те, що у відкритих церквах псувалося. Бо якщо б він того не робив, все б зникло. За десять років ми звели до Картинної галереї близько 4000 скульптур. У кузов машини вміщалося по 2-3 скульптури. Тож доводилось їздити багато разів протягом багатьох років.

У церквах з лівого боку завжди знаходиться ікона «Страшного суду». Пам'ятаю, як ми зайшли в одну з церков, і Возницький взяв та поніс таку ікону у кузов машини. Жінки, які працювали на полі, побачивши це, кинулись за ним з сапками, лопатами. Насилу втекли. І таке було, але ікону ж збережено.

О. С.-С. *Я розумію, що таких пригод у Вас було немало.*

В. О. Скільки завгодно. Але й був біль з того, як усе псується, розуміння, що потрібно все це негайно рятувати. У Жовкві в костелі св. Лаврентія знаходилося чотири батальні картини Мартина Альтамонте. Хлопчики стріляли по них з рогаток. «Битва під Віднем» площею 64м² мала близько двох тисяч дірок. Я її реставрував.

А далі наступив січень, різдвяні свята, морози. Поїхали за останньою картиною і на додаток знайшли схрон з одягом священників, оксамит, шовк. Прибіг начальник міліції, підняв гвалт. І ця тупість його була вища за нього. Каже: «Дай мені щось з цього схрону». Ледве відбилися від того начальника. Боже, які то були страшні та тяжкі дні.

О. С.-С. *Ви ж стільки збирали, що у Галерею не вміщалося, тож як виникла ідея створення фондів у Олеському замку?*

В. О. Олеський замок ідеально підходив для фондосховища, бо мав величезні сухі погребі. Війна його не пошкодила. Але якийсь дуреполіз на горіще, зняв громовідвід та підпер ним пліт. Грім ударив і спалив весь дах та децю всередині. Після війни там облаштували турбазу. Великий зал поділили на 10 кімнаток, перегордивши в одну цеглину. Тож починали з руйнації перегород. Ремонт тривав майже п'ятнадцять років, особливо багато було клопоту з дахом. Час від часу я там проживав. А той дядько, що вкрав громовідвід, приходив і прошився на роботу.

О. С.-С. *І ви його взяли?*

В. О. Ні. Я не вірю в прогресивну трансформацію невігласів, в прогресивну суть людського життя. Воно убоге. В цьому сенсі прогрес людей не торкається.

О. С.-С. *А які були стосунки з владою, коли наповнювався мистецтвом Олеський замок?*

В. О. Це під час ремонту Олеського замку Б. Возницький почав звозити туди твори. Прийшло рило, по-іншому й не скажеш, з обкому партії й каже: «Що ви тут усіх святих збираєте? Кому це треба? Давай російське мистецтво. Скільки буде російського мистецтва, стільки вивисите й богів».

О. С.-С. *Тож він підіштовхнув на добирання до Галереї російського мистецтва?*

В. О. Заради російського мистецтва збільшили фінансування Галереї. Я закупував, що було можливо купити з приватних збірок. Так у Львівській картинній галереї з'явилися Левицький, Шишкін, Сомов. І досі шкодую, що не вдалось придбати Врубеля. Таким чином, у Галереї російський відділ непоганий. А в цілому, я пропрацював у Галереї майже тридцять років. Та ще й досі просять писати лекції для екскурсодів. А мене дивує: чому? Що тоді там роблять працюючі мистецтвознавці?

О. С.-С. *Ви так довго попрацювали в музеях, а яким є ваше критичне ставлення до музейників?*

В. О. За великим рахунком у музеях робиться дуже корисна справа, але водночас існує й чимало баласту. Й досі приймають на роботу будь-кого. У нас чомусь повелося, що мистецтвознавці-жінки насамперед мають бути красиві, а вже потім — розумні. Тим часом жінки в наших музеях до вечора п'ють каву. Це свідчення безкультура. І не думаю, що на мене образяться за такі слова. Для мене самого завжди був важливий професіоналізм. На жаль, у нас його обмаль, і це дратувало й продовжує сильно дратувати.

О. С.-С. *А якщо ширше поставити питання про колег мистецтвознавців: Ваша думка про мистецтвознавче середовище України?*

В. О. Мене завжди гнітило, чому мистецтво належить народу, а мистецтвознавчі розвідки лежать у кожного під власним стільцем. Я, принаймні, хоч намагавсь видавати книжки. Племінник Дмитра Кривавича передав мені його архів. Іноді стає страшно з того, що не вистачить часу його обробити. Це одна риса нашої нації — розумні з'їдають розумних.

О. С.-С. *Як на цьому тлі виглядають справи з мистецтвознавчою наукою?*

В. О. У нас є велика проблема: це наша коротка пам'ять. Але хто хоче знати, той зможе знайти все необхідне, всі знання. Наука є наукою і тут не можна давати поблажки. Часи міняються, а рівень не зростає. «Отчаянно» пуста наука. Непрофесійність підточує нас і ми ризикуємо назавжди залишитися провінцією. Переважає поверховий, делітантський підхід.

От у нас щойно відбувся захист шістьох дисертацій. Ми всім даємо дорогу, а цим спрощується рівень. Тому наша Україна з погляду науки є ганебно відстаючою країною. Якщо б міг, плакав би над жалюгідністю ста-

тей, які змушений читати. Головна мотивація для написання кандидатської — це можливість викладання у вищому навчальному закладі. Це жах. Немає точної і жорсткої класифікації, що ти можеш робити і що ти повинен для цього знати. Даруйте, але мистецтвознавство перероджується у розважальну «науку».

О. С.-С. *А як проходив захист Вашої докторської дисертації?*

В. О. Мені не соромно про це згадувати: я вивчав матеріал чесно та ретельно. То був 1989 рік і тема роботи «Українське мистецтво другої половини XVI — першої половини XVII ст. Гуманістичні та визвольні ідеї» сприймалась у Москві зовсім не просто. Я ж писав про ренесанс та його гуманістичні спрямування те, на чому не акцентувала, чого не було в російській історії. Але робота була визнана обґрунтованою та переконливою, тож на професійному рівні все було гладко.

О. С.-С. *З огляду Вашого колосального досвіду, у чому криється головна проблема нашої науки?*

В. О. У нас немає традицій аналітичного мислення, дуже слабкий рівень аналізу творів. Аналітичний метод дослідження у нас ніколи не викладався. Існує також проблема незнання мов. Якщо йдеш у серйозне мистецтвознавство, то мусиш знати дві-три іноземні мови. Коли я вчив французьку, то мені закидали: ти що, хочеш бути шпигуном? А ще проблема у тому, що не знають достатньо контексту власної культури, мистецького життя Києва, Харкова, Львова, Одеси та інших культурних осередків. Це є криза культурологічна. Та й загальна атмосфера у країні не сприяє духовному життю. Немає зацікавлення у ньому. Таланти йдуть з життя невизнаними, хоча й зірки теж сліду не залишають.

О. С.-С. *Ви дуже багато пишете, Вашому списку виданих праць можна тільки позаздрити. Де ви берете сили, час, натхнення?*

В. О. Можу зізнатися, що найбільше мені подобається писати. Якщо є можливість, то пишу кожного дня. Пишу на папері ручкою. Перевіряю все ретельно, буває на наступний день все перекреслюю й пишу заново.

О. С.-С. *Над чим працюєте зараз?*

В. О. Щойно закінчив монографію про Михайла Мороза. Це був учень Олекси Новаківського, який не-давно помер у Нью-Йорку. А я років 10 тому прожив у нього майже місяць. Коли я приїхав до Мороза, він був страшенно радий. Ми сиділи зрання до вечора під грушою у його садку. Він згадував, а я записував його спогади, думки про мистецтво. Це є чудовий живий матеріал, до того ж, добре проілюстрований.

О. С.-С. *Ви встигаєте багато і встигаєте якісно. Чи вдячні студенти за те, що ви їм даруєте знання?*

В. О. Я був в Італії з моїми студентами Богословської Академії. Сам водив екскурсії. А в музеях був практично один, бо студенти або втомлювались, або в них не було часу. До галереї в Уффіці зі мною ходили два студенти. У Падуї до каплиці Джотто дійшла одна студентка.

Екзамен люблю проводити в Палаці Потоцьких. Студенти можуть самі вибирати зал для іспиту. Мені здають екзамени не день, іноді місяць ходять. Я не жорстокий, але й не легкий для студентів, нагадую їм про те, що посередність, то найстрашніше.

О. С.-С. *Які ви висуваєте вимоги до студентів?*

В. О. Не дозволяю спати на лекціях. Я вожу їх по замках Львівщини. Тому мушу досконало все знати сам. Тільки тоді маю право й від них вимагати. Буває дуже втомлююсь, з ногами погано, але ходжу. Вимагаю від студентів читати мистецтвознавчу літературу російською, бо у нас ще мало перекладів. І мене дуже дратує, коли вони кажуть: «Москалів читати не будемо». Це — неподобство.

О. С.-С. *Ваша — від Овсійчука — методика виховання мистецтвознавців?*

В. О. Студентам треба багато читати, слухати музику, розуміти театр. А мені треба так розповідати, щоб вони повірили. Але щоб підняти статус мистецтвознавця, потрібно, за великим рахунком, вчити без компромісів. І це, я тримаю відстань зі студентами, і так має бути. У мене постійна війна з ними за те, що я хочу лише їх навчити. Я не можу уявити своє життя без студентів, хоча без них я більше б писав.

О. С.-С. *Які побажання для тих, хто буде приходити в цю професію?*

В. О. Життя пройшло складне і витіювате, але цікаве, насичене. Тож студентам я кажу: Україна у нас і так бідна, а якщо ви будете ще й погано вчитися, тоді зовсім вже біда. Україну протягом багатьох сторіч товкли і гасили усяке творче поривання. Це кажу, що мистецтвознавство це не прохідний двір. А для того, щоб займатися мистецтвознавством, потрібно образно мислити та любити свій фах.

О. С.-С. *І наостанок — про Київ, як центр мистецького розвитку держави. Чи вправно виконує Київ цю високу місію?*

В. О. Мене дивує Київ, як центр мистецтва. Він більше грає роль столиці, а не центру, бо погано єднає провінції. Київ і досі не став духовним центром України, у ньому панує диктат.

За останні роки які в Києві проходили потужні виставки? Борис Возницький вивіз виставку І.Пінзеля у Париж. Хоча і в Луврі вона не була представлена як слід. Чи запросив Київ цю виставку до себе? Ні, не запросив.

Тож по переду ще багато роботи, а в мене сил вже не вистачає.

І в цей момент ми разом подивились на годинник, відчуваючи, що втомились сидіти, майже не рухаючись. Пролетіло більше чотирьох годин. Добре, що розмову фіксував запис, бо такої концентрації інформації пам'ять точно б не витримала.

І наостанок нашої зустрічі Володимир Антонович дуже несподівано сказав: «Ви з'явилися з чистого неба». Я розцінила це, як комплімент...

*Інтерв'ю вела Олена Сом-Сердюкова,
кандидат мистецтвознавства*

«МОЛЬФАРКА» КАРПАТСЬКОЇ КРАСИ До ювілею Раїси Володимирівни Захарчук-Чугай

Раїса Володимирівна Захарчук-Чугай — дивовижна жінка, натхненний вчений, 2014 року святкує свій ювілей — 80 років.

Ця поважна дата стала приводом ще раз переглянути напрацьований за життя спадок, підсумувати здобутки, озирнутися на пройдений творчий шлях.

Раїса Володимирівна — мабуть, найскромніший доктор мистецтвознавства з когорти класиків вітчизняної науки. Про її творчість досі маємо обмаль даних у довідниках та енциклопедіях, фактично відсутні й біо-та бібліографічні матеріали дослідниці на просторах всесвітньої мережі Інтернет. І річ не в тім, що на мистецькій ниві зроблено дуже багато, й обшири напрацювань важко осягнути. Просто Раїса Володимирівна має тиху, лагідну вдачу жінки-науковця, що завжди дбає у першу чергу про мистецтво, свою «любу вишивку», і вже тільки згодом про себе особисто.

У цьому сенсі наша поважна ювілярка — пані, ніби змальована з портретів леді доби романтизму, коли скромність вважалася найбільшою чесною жінки, була мірилом гарних манер і віддзеркаленням візерунків душі. Мабуть, коло зацікавлень вченої саме у зв'язку з таким «духовним всесвітом» пов'язане з хатнім рукоділлям, мистецтвом краси візерунків «журби і кохання», створюваних лагідними пальчиками справжніх українських господинь.

Раїса Володимирівна Захарчук народилася 8 (за даними сільради 5) червня 1934 року на Рівненщині у родині українців, селян-середняків Ольги Олексіївни і Володимира Степановича Захарчуків. Мати майбутньої вченої (у дівочтві — Синичук) була письменна, дуже гарно співала й вважалася першою вишивальницею і ткалею на селі. Вона походила з православної родини сусіднього с. Більче Демидівського району. Батько також був православним, закінчив церковну школу в с. Острів. Подружжя виховувало дітей у вірі в Бога й трудолюбстві, скромності та гідності.

У цих краях багато уваги завжди приділяли, як кажуть в народі, «галицькому вихуванню», що включало навчання дітей поваги до старших, вміння майстерно вправлятися з господарством, уважно ставитися до традицій. Вдома, як і в кожній хаті цього села, що на пограниччі Волині і Галичини, стояв ткацький верстат. Ткали і вишивали бабуся Ганна — мачуха батька, татові дві сестри Олександра і Марина (яку свої звали Марія), мати.

Вдома від Різдва до Великодня ткали килими, рушники (до ікон і побуту), рядна, скатертини, грубе поплотно на чоловічі штани, тонше — на сорочки тощо. У селі плели кошики, працювали теслі, бондарі, ковалі, слюсарі-сницарі, ткачі. За звичаєм батькові до коси слід було щорічно одягати нову сорочку, жінкам мати до свят нові димки (спідниці у бгачки з різноколірними смужками), хустки тощо. За спогадами Раїси Володимирівни, коли у домі вишивали — у роботу вкладали душу. В заможному домі «під бляхою» стояли дві старовинні скрині з похилим віком, де зберігалися речі всього роду, починаючи від прабабцих середини XIX століття.